

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

de analyticus tot transformaties in dromen, die een resultaat zijn van analytisch werk en ervaring. Ferro pleit voor een houding die toelaat elke communicatie van de patiënt vooraf te laten gaan door een magisch filter: <Ik had een droom waarin ...> (p. 9). Het komt erop aan de capaciteit tot dromen, denken en voelen te ontwikkelen (<de tools>) in plaats van zich te richten op het analyseren van psychische inhoud. Ook spreken als dromen noemt hij een vermogen dat de analyticus zich eigen moet maken: het kunnen improviseren in de vorm van een los gestructureerde conversatie die over elk mogelijk onderwerp kan gaan. Nachtelijke dromen beschouwt hij als een soort visuele poëzie van de geest, communicaties die intuïtief begrepen kunnen worden in plaats van ontcijferd. Dit boekje is een aanwinst voor ieder die geboeid is door dromen en de psychoanalytische benadering ervan. Naast verfrissende inzichten over dromen, zijn er interessante beschouwingen over de analytische grondregel, negatieve rêverie (p. 27), psychoanalytische research en technische problemen zoals het vastraken in rigide interpretatielijnen. Het loont zeer de moeite om kennis te nemen van zijn originele benadering van (groeps)supervisie (hoofdstuk 7). Net als in zijn vorige boeken is er een overvloed aan klinische voorbeelden uit psychoanalytische behandelingen met kinderen en volwassenen, en uit de supervisiepraktijk. Voor wie meer wil weten over het vroegere oeuvre van Ferro, verwijs ik naar mijn overzichtsartikel dat in 2011 in dit tijdschrift is verschenen (Hebbrecht 2011).

Literatuur

HEBBRECHT, M. (2011). Droomverhalen in het tweepersonenveld: Een kennismaking met het werk van Antonino Ferro. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 17(1), 17-29.

Seksualiteit en fictie

Bespreking van

Leticia Glocer Fiorini (2017). *Sexual difference in debate — Bodies, desires, and fictions*. London: Karnac Books. ISBN 9781782204220, 198 pp., € 37,99, e-book € 25,76

GERTIE BÖGELS

<Dis nie nou net meer swart en wit nie, dis 'n mengelmoes. En om daarin gelukkig te wees, om daarin 'n geweldige energie te put, om so vermeng te wees> (Antjie Krog in *Buitenhof*, 2 april 2017).

Glocer Fiorini, medica, opleider en oud-president (2012-2016) van de Argentijnse Psychoanalytische Associatie, mag zich als hoogleeraar Interdisciplinary Studies of Subjectivity aan de Universiteit van Buenos Aires, lid van het IPA Committee on Sexual and Gender Diversity Studies en voorzitter van het IPA Publications Committee, beroepen op een jarenlange betrokkenheid bij de internationale uitwisseling van auteurs uit diverse wetenschapsgebieden die zich bezighouden met de samenhang van controversiële onderwerpen.

Uit haar reeks toonaangevende wetenschappelijke publicaties blijkt een kosmopolitische oriëntatie, geworteld in Latijns-Amerikaanse, Europese en met name Franse filosofische tradities. Als uitgangspunt voor het onderhavige boek grijpt zij terug naar de leidraad uit haar eerdere publicaties: het <paradigma van complexiteit>, zoals beschreven door de Franse filosoof, socioloog, oud-verzetsstrijder en politiek activist Edgar Morin (1921-heden). Het is een transdisciplinaire methodologie van wetenschapsonderzoek waarbij niet alleen wetmatigheden en zekerheden in beschouwing worden genomen, maar ook het onzekere, het toevallige, het ongewisse. Het overschrijdt het klas-

sieke determinisme in die zin dat er geen lineair verband is tussen oorzaak en gevolg. Het is tegelijkertijd ook een concept dat uitgaat van paradoxen en contradicties. Sinds haar publicatie uit 1998 wil Glocer Fiorini aan de hand van dit uitgangspunt ruimte creëren binnen de psychoanalytische theorievorming, met insluiting van tegenstrijdigheden en ongerijmdheden: ›Door deze denkwijze kunnen we Freuds werk benaderen vanuit een multicentraal perspectief, aldus de rijkdom ervan herontdekkend inclusief de tegenstrijdige aspecten› (Glocer Fiorini 2007, p. 421, vertaling GB). In september 2018 werd een webinar georganiseerd door het bovengenoemde IPA comité onder voorzitterschap van Glocer Fiorini. Hierin werd een — te downloaden — presentatie gegeven van de activiteiten: het in kaart brengen van wat we menen te weten over oorsprong, ontwikkeling en verschijningsvormen van geslachtelijkheid, seksualiteit, gender en seksuele objectkeuze. Het zou als toegankelijker inleiding tot dit boek kunnen dienen.

Publicaties met een brede oriëntatie en diepgang als het onderhavige boek dwingen ons tot het besef dat de psychoanalyse een wetenschap is die zich — niet alleen uit zelfbehoud — behoort te verdiepen in andere wetenschapsgebieden wil zij aan de therapeutische, emotionele en intellectuele standaard voldoen. Bij het lezen van haar teksten groeit de bewondering voor de geveerdheid waarmee Glocer Fiorini de ingewikkelde en kwetsbare onderwerpen ontleedt. Het is opmerkelijk hoezeer zij zich thuisvoelt in het uiteenlopend idioom van humaniora, literatuurwetenschap, filosofie, antropologie, sociologie, epistemologie, deconstructivisme en genderwetenschap. De opzet van het boek is een grondige reflectie te bieden op psychoanalytische ontwikkelingstheorieën, zoals het oedipus- of castratiecomplex en de bijbehorende bipolaire concepten als de man-vrouw of feminiene-masculiene polariteit, het passieve en

actieve, als voortzetting van haar eerdere publicaties. De veranderingen die zich de laatste decennia voordoen in opvattingen over relaties, samenlevingsvormen, gezinsstructuur, geslachtelijke identiteit, seksuele objectkeuze en genderidentiteit, evenals de recente aandacht voor seksediscriminatie, racisme, vluchtelingenopvang en #MeToo-affaires zullen vanzelfsprekend ook doordringen in de behandelsituaties. Deze nieuwe realiteiten, evenals de gevarieerde vruchtbaarheidstechnieken, de (multi) donorproblematiek, de transgenderpresentatie en de operationele geslachts- of genderadaptatie, zullen onvermijdelijk expliciet en impliciet onze opvattingen, theorieën en vooronderstellingen diepgaand beïnvloeden. Glocer Fiorini bespreekt het elementaire onderscheid tussen geslacht, seksuele gerichtheid en gender zoals zich die in alle variaties als ontwikkelingsfase, als realiteit en als fantasie voordoen. Het vergt een epistemologische en interdisciplinaire herziening van theorieën die het discours — al dan niet bewust — bepalen, waarbij een deconstructie van vaststaande basisconcepten onvermijdelijk is. Volgens haar hypothese is deze deconstructie niet simpelweg een theoretisch issue, maar nauw verbonden met de klinische praktijk en met de positie van de psychoanalyticus in het krachtenveld van overdracht en tegenoverdracht. Het concept geslachtsverschil houdt een beperkte, binaire, dichotome denkwijze in met blinde vlekken en aporieën, vandaar dat de auteur zich richt op andere epistemologieën die nieuwe denkvormen over dezelfde problemen bieden, zoals het paradigma van hypercomplexiteit.

Een van de thema's: ›A transdisciplinary view with intradisciplinary effects› bevat een fascinerend overzicht van historisch-culturele visies op het feminiene en het masculiene: het vrouwelijke als het eeuwig andere in negatieve zin, het ontbrekende, lege, het biologische, in tegenstelling tot het mannelijke, het culturele; de misogynie van Bij-

belse teksten, Eva als de verleidster; en, zoals zij ergens opmerkt: waarom werden heksen vervolgd en werden tovenaars gerespecteerd? Aan Julia Kristeva ontleent zij het concept *psychoanalysis in revolt* om de gebieden aan te geven waar de psychoanalyse verschillen en veranderingen kan bewerkstelligen. Voor de beschrijving van de ontwikkeling van de psychoanalytische theorie is ook de socioculturele achtergrond van Freuds Wenen onmisbaar; diens ervaringen in een specifieke context van dominante opvattingen en de ideologische en socioculturele achtergrond. Zij benadrukt dat naast de algemene opvatting van het Wenen als de patriarchale bourgeoisie, het ook een oord was van revolutionaire schilderkunst (Klimt), literatuur (Robert Musil, de satiricus Karl Kraus) en ik mag toevoegen: muziek (Mahler en Schönberg). Zoals Freud al in zijn vroege theorie homoseksualiteit als een normaal fenomeen zag, kunnen we nu spreken van 'nomadische seksualiteiten':

«In everyday life, in mass media, in social networks, we find sexual and gender mixtures and fusions, multiple journeys through desire, changing sexual identities, and androgynous presentations, which permeate discourses and practices of contemporary cultures and subcultures, principally in Western societies».

Met dit vrij willekeurig gekozen citaat uit een van diversiteit en rijkdom overvloedig werk, waarin 'en passant' de psychoanalytische theorievorming van de laatste decennia op heldere wijze wordt gedeconstrueerd en herzien, hoop ik dat uw fascinatie is gewekt voor dit historisch-literair en vooral geestverruimend boek.

Literatuur

- GLOCER FIORINI, L. (1998). The feminine in psychoanalysis: A complex construction. *Journal of Clinical Psychoanalysis*, 7(3), 421-439.
- GLOCER FIORINI, L. (2007). *Deconstructing the feminine: Psychoanalysis, gender and theories of complexity*. London: Karnac.

Lanyado verrijkt en inspireert

Bespreking van

Monica Lanyado (2017). *Transforming despair to hope — Reflections on the psychotherapeutic process with severely neglected and traumatised children*. Abingdon: Routledge. ISBN 9781138064720, 174 pp., £ 23,99

DELPHINE JACOBS

Monica Lanyado werkte veertig jaar als psychoanalytisch kindtherapeut en legde zich nadien toe op supervisie van kindtherapieën en multidisciplinaire teams. In dit boek bundelt zij vier nieuw geschreven hoofdstukken en vijf eerder gepubliceerde artikelen. In de nieuwe teksten beschrijft Lanyado de gevolgen van emotionele schade en de organisatie en juridische context van pleegzorg, adoptie en uithuisplaatsing in het Verenigd Koninkrijk. Daarnaast doet ze een oproep tot aandacht, respect en een gedegen vorming voor alle pleeg- en adoptieouders en de vele betrokken deskundigen uit het vakgebied.

Deze eerste hoofdstukken in het boek stelden me enigszins teleur: het kostte me soms wat moeite om ze te lezen en ze brachten me minder bij dan ik gehoopt had. Zo zijn de geschiedenis en huidige organisatie van pleeg- en adoptiezorg specifiek gericht op de praktijk die gangbaar is in het Verenigd Koninkrijk en worden deze niet echt op een manier geanalyseerd die een interessante vergelijking mogelijk maakt met de situatie in een ander land. Met de eerder schetsmatige benoeming van de problemen van zowel zwaar getraumatiseerde kinderen als therapeuten die hen proberen te helpen kom je als lezer niet helemaal aan je trekken. Ik vond daarbij onvoldoende soelaas in de talrijke verwijzingen van Lanyado naar vroeger